

Prikaz

Pero Desović

SAŠA POLJANEC BORIĆ: KULTURA ANGAŽIRANE SOCIOLOGIJE*

Druga knjiga sociologinje Saše Poljanec Borić predstavlja presjek višegodinjeg pisanja o recentnim društvenim događajima i fenomenima koji su pokucali na vrata ulaskom Hrvatske u tranziciju. Knjiga se sastoji od deset tekstova raznih formata i tema, od akademskih članaka, izvještaja projekata i istraživanja, pisama kolegicama, kolumni i eseja. Dotiču se događaja iz novije prošlosti kao što su afera Cvjetni trg, golf tereni na Srđu te fenomena poznatog kao »betonizacija obale«, koji su nizom zapaženih akcija i prosvjeda digli na noge civilnu i akademsku scenu, ali i javnost. Knjiga dokumentira duh vremena i angažman autorice kroz jedini aspekt kroz koji je mogla djelovati: »U kućnoj radinosti. Zanimljivo sociologa.« Autorica naglašava da je većina tekstova u ovoj knjizi objavljena za vrijeme medijske blokade, dok nije bilo sluha za kritički nastrojene tekstove o navedenim temama, te da je objavljivanje ovih tekstova upravo podsjetnik na to vrijeme i na dinamiku društvenih procesa koji su se odvijali.

Prvi nas tekst vraća u devedesete godine, razdoblje dok je dio Hrvatske još uvijek bio okupiran, a dvije glavne zadaće države bile su oslobađanje okupiranih područja i izgradnja institucija. U isto vrijeme USAID, američka državna agencija čiji je glavni cilj izgradnja demokracije, ekonomska, humanitarna i prije svega razvojna pomoć, dolazi u Zagreb. Autorica prezentira problematiku i latentni sukob tadašnjih državnih struktura nasuprot USAID-a i rastućeg civilnog društva. Sukob je proizlazio iz razlikovanja u gledištima, posebice

* Poljanec Borić, Saša (2013). *Kultura angažirane sociologije*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 128 str.; 24 cm

oko aspekata demokratizacije, izgradnje civilnog društva a i šireg regionalnog fokusa koji je promovirao USAID, ponekad ne uzimajući u obzir historijske i trenutne postavke društvene dinamike. Problem nekontekstualizirane pomoći izvana i nacionalnih i lokalnih institucija te političkih elita, doveo je do niza neprilagođenih, mahom neuspjelih ili polovično uspjelih razvojnih projekata, koji su se utopili u nefunkcionirajućoj birokraciji, klijentelizmu i korupciji. Upravo taj oblik paradoksalne modernizacije, divljeg kapitalizma, kaotičnog urbanizma doveo je do kraha razvojnih projekata u poratnom razdoblju, ali i širih društvenih problema u godinama koje slijede. Tekst je zanimljiva deskripcija korespondencije kroz intervju s glavnim akterima u razvojnom projektu (1999.-2005.) dvaju američkih i hrvatskih sveučilišta i lokalne nevladine organizacije, čiji je cilj bio ruralni razvoj. Autorica koristi intervju i promatranje sa sudjelovanjem kao glavne alate za razumijevanje toka projekta. U glavne probleme autorica ubraja različite perspektive i načela upravljanja »domaćih« i »stranih« aktera. Autorica ističe da pozitivni globalizacijski procesi u uvjetima institucionalnog deficita, koliko god bili potpomognuti od izvanjskih aktera (poput nadnacionalnih tijela, razvojnih agencija, inozemnih nevladinih organizacija), ne mogu polučiti adekvatne rezultate ukoliko nisu validirani i prihvaćeni od strane lokalnih aktera s političkom moći.

Nakon uvoda u socio-politički kontekst Hrvatske u devedesetima i ranim dvijetisućitima autorica iznosi osam kratkih i vrlo oštih tekstova čiji je glavni nazivnik: borba za javno dobro. U prvom tekstu »Pismo mojim frendicama« dotiče se početka afere Cvjetni trg, problematizirajući privatiziranje javnog dobra, u ovom slučaju Lenucijeve potkove i sve veće izgradnje prodajnih centara i parkirališta, tzv. *shorkinga* – »žderanja prostora bez pardona«. Upravo je ovaj tekst uvod u širu problematiku korištenja javnog prostora, privatno-javnih partnerstava i dualizma Grada i Protugrada. U sljedećem tekstu »Afera Cvjetni trg« analizira problematiku izgradnje trgovačkog centra i garaže koju vidi kao još jedan u nizu razvojnih projekata kroz privatno-javno partnerstvo na temelju kojih se privatni interes jednog ili više poduzetnika reprezentira kao javni interes: modernizacija, urbanizacija i pogled prema naprijed u kapitalističkom duhu. Autorica najviše zamjera medijima reakcionarno i »nazadno« etiketiranje prosvjednika koji su protiv napretka, kapitalizma i razvoja Zagreba a i hrvatske države. Političku elitu i privatnika koji su umiješani u izgradnju na Cvjetnom trgu

proziva za populizam, deficit urbanog habitusa i naglašava da se ne smije poistovjećivati tajkune i kapitaliste. Analitički propituje opravdanost javno-privatnog partnerstva u slučaju Cvjetni trg te zaključuje da je krajnji rezultat: »ogromni društveni troškovi za minimalnu društvenu korist«.

U sljedećem tekstu naziva »Europa odmah!« iz 2009., raspravlja o institucionalnoj krizi u Hrvatskoj koja se vremenski poklapa s odstupanjem tadašnjeg premijera s vlasti. Autorica piše o duhu epohe, o utjecaju komunističkog institucionalnog nasljeđa, te citirajući Županova i Rogića, navodi njihove zaključke o hrvatskoj modernizaciji koja je paradoksalna i polumoderna. Na tragu jugoslavenske modernizacije nastavlja se i modernizacija Hrvatske koja je u mnogočemu distorzirana i manjkava te vodi problematičnim praksama: betoniranju obale, urbanoj involuciji gradova, lošoj energetskej politici, Zakonu o golfu i sl. Prekid dvadesetogodišnje loše prakse u upravljanju prostorom, autorica vidi u što bržem priključivanju Europskoj uniji, što bi trebalo doprinijeti stabilizaciji institucija, zakonskoj regulaciji i smanjenju špekulacija. Današnja situacija pokazuje da, iako je Hrvatska postala članicom EU, proces institucionalizacije i usklađivanja s praksama EU-a dugotrajan je i mukotrpan posao, koji je također podložan interpretacijama i obmani javnosti.

Riječku problematiku rušenja secesijskih građevina obrađuje u tekstu »Trošenje prostora je razvojna kriza države« gdje podsjeća na period snažnog industrijskog pokreta za vrijeme Jugoslavije kada je od nacionalne važnosti bila izgradnja velikih industrijskih postrojenja na obali. Otvaranje Jugoslavije »horizontalnom kapitalizmu« uvelo je i »dokoličarske« apartmane što je podloga za današnju raširenu betonizaciju obale, s privatnim apartmanima, golf terenima i prodajnim centrima. Smatra da se današnja nacionalna politika prostora sastoji od: infrastrukturnog autizma, špekulantskog urbanizma i uzurpatorskog elitizma, u kojima sudjeluje većina političkih i akademskih elita, pa se samim time ni ne bune protiv takvog odnosa spram prostora. Upravo iz tog razloga, smatra, prostor se komercijalizira, uzurpira i koristi za potrebe privatnog sektora, elita, čime se sve više odvaja od javnosti, za čije se pravo bori tek manji broj aktivista i udruga.

Sljedeća dva teksta »Akontacija a ne demokracija« i »Lifestyle urednik za lifestyle investitora« bave se medijskim izvještavanjem o prosvjedima u Varšavskoj ulici (2010.) – točnije reakcije su na objave u jednom hrvatskom tjedniku i dnevnom listu, gdje se prema autorici iskripljavala istina o Cvjetnom trgu i uključenim akterima. Analiziraju se akteri i propituje njihova medijski kreirana funkcija naspram njihove »prave« funkcije. Kada govorimo o utjecaju i ulozi poduzetnika, arhitekata, političara i aktivista u priči o Cvjetnom trgu, prikazani su kao donositelji promjena i napretka, dok su aktivisti označeni kao protivnici napretka, izgubljeni u vremenu i prostoru i sl.

»Puni kreveti iznad praznog Grada – priča u četiri slike« na izrazito kritičan i pronicljiv način prokazuje problematiku Dubrovnika kao praznog grada i njegova potencijalnog antigrada u nastajanju na Srđu. Dubrovnik je još jedan primjer društvenog fenomena apartmanizacije, odnosno »betonizacije«, što autorica povezuje sa Krippendorfovom »gutanjem krajolika« kroz razne oblike »građevinskog divljanja« i »dereguliranog investiranja«. Pokazuje da je primjer Srđa samo jedan od mnogih primjera u Hrvatskoj koji pod utjecajem globalizacije i liberalizacije naposljetku donosi manjak demokracije. Pod krinkom razvoja i boljitka, područja od javnog interesa zaposjedaju se kako bi se »razvila« i donijela boljitak zajednici, ali kroz privatne ruke. U tom tekstu dolazi do koncepta *brutalne gentrifikacije* kojim označava procese »nasilne« pretvorbe pojedinih područja u zajednici koji nisu u skladu s interesima te zajednice, već izvanjskih aktera – proces pretvorbe od »štakornjaka« do kristalnih dvorana. Na taj način osuđuje privatizaciju prostora od javnog interesa i njihovo »oplemenjivanje« potrošačkim elementima kao što su hoteli, golf tereni, parkirališta, prodajni centri i sl., u većini slučajeva bez pitanja lokalnog stanovništva koje u tom slučaju postaje »domorodačko«. Tekst »Hotolika Korčula u 2 čina« na isti način problematizira izgradnju velikog prodajnog centra koji »uništava« vizuru grada Korčule i ponovno pod krinkom javnog interesa, tj. garaža i parkirnih mjesta, unosi privatan kapital u područje visoke rente. Autorica pokazuje sličnosti slučaja u Korčuli i Zagrebu.

U konačnici, »Društvena dioba prostora u tranziciji« svojevrsna je interpretacija i teoretiziranje koje sažima sve karakteristike i detektirane tipologije kroz analizu prijašnjih

tekstova. Tekst je znanstveni rad objavljen u zborniku »Akteri društvenih promjena u prostoru«, a prikazuje osnovnu tipologiju tranzicijski negativnih promjena u prostoru u Hrvatskoj. Napominje da tranzicija osim svojih pozitivnih strana, zbog dužeg, prema nekima i odgođenog, ulaska u EU a time i prelaska prema EU standardima, može imati i svoje negativne, anomijske strane. Autorica navodi sljedeće tipove tranzicijske društvene diobe prostora u Hrvatskoj. *Promjena endogene prostorne matrice blagostanja* odnosi se na promjenu prostora blagostanja gdje je Slavonija, »žitnica Hrvatske«, zapostavljen prostor, dok se, primjerice, priobalni prostori razvijaju i raste im vrijednost, prelaskom s primarnog i sekundarnog, na tercijarni sektor, posebice turizam. *Brutalna gentrifikacija i obodna favelizacija* donose dualizam gradova gdje se mijenja vrijednost prostora, ali i struktura stanovništva na dekomunaliziranoj urbanoj periferiji i gentrificiranom centru. Upravo proces gentrifikacije u Hrvatskoj naziva brutalnim jer postoji mnoštvo primjera gdje se veliki urbanistički zahvati argumentiraju posve banalnim primjerima sanacije »štakornjaka« ili pak javnim ili nacionalnim interesom – gdje se centri gradova prazne, daje im se komercijalna vrijednost, a stanovništvo se raseljava po obodima gradova kojima često manjka osnovna infrastruktura – stvarajući Grad i Protugrad. *Kompromitiranje kontaktnih zona i smanjenje zaštićenih površina* problematizira kontakt zaštićenih područja (Dubrovnik, stare jezgre, Sljeme i sl.) i područja visoke rente koja su povezana s izgradnjom urbanih vila, apartmana ili pak prodajnih centara i poslovnih područja bez posebnog oblika urbane i prostorne regulacije, što dovodi do kaotične izgradnje, urbanističkog i krajobraznog degradiranja područja koji su započeti u socijalizmu i nastavljeni za vrijeme tranzicije. *Rurbano razlijevanje i rurbano gentrificiranje* karakterizira povećanje privatnih (turističkih) kapaciteta pojedinog mjesta što dovodi do disonance između stalnog i povremenog stanovništva, a uz to dovodi do gentrifikacije pojedinih područja koja se preobražuju u skupa apartmanska naselja, područja za golf terene i sl. Osuđuje institucije i političare za pogodovanje takvim akcijama putem zakona koji su nedorečeni i otvoreni interpretacijama. *Ograđene zajednice i nestanak pristupa zajedničkim i javnim dobrima* problematizira pojavu ograđenih zajednica i ograničavanja pristupa zajedničkim dobrima, kao što su obale rijeka ili mora pojavom vikendica, apartmana i hotelsko-turističkih poduzeća. Ograničavanje pristupa pomorskom dobru, tj. obalnom području od strane privatnika, u suprotnosti je s idejom javnog i svima

dostupnog obalnog područja, što dodatno komplicira odnos između lokalnog stanovništva, stavlja novi dualizam i donosi nove socijalne problematike koje potiču dodatno raslojavanje društva. Autoričin zaključak je da je sve te tranzicijske promjene potrebno što prije regulirati na institucionalnoj i zakonodavnoj razini, ali i, prvenstveno, na lokalnoj razini, kroz razbijanje lanaca klijentelističkog pogodovanja vraćajući koncept zajedničkog dobra.

Knjiga obuhvaća niz tranzicijskih problema koji su povezani sa sociologijom prostora i temom javnog i zajedničkog dobra. Tekstovi su vrlo kritičan, angažiran i vrijednosno obojen način progovaraju o duhu jednog vremena, akterima i posljedicama njihovog djelovanja. Autorica koristi sav svoj sociološki arsenal: analizira situacije, kontekstualizira aktere i događaje u širu historijsku i socijalnu priču, istražuje, raskrinkava ideologije i ne libi se pokazati vlastiti stav. Upravo naslov – »Kultura angažirane sociologije« – pokazuje jednu od potencijalnih javnih uloga sociologa, onoga koji prati društvene promjene ali i aktivno sudjeluje u njima kao sudjelujući promatrač, identificira aktere, njihovu ideologijsku pozadinu, njihove intencije i stavlja ih u širi društveni, institucionalni i ekonomski kontekst. Knjiga u svega 128 stranica kratkim i britkim tekstovima ocrta dio novije hrvatske povijesti. Čitatelj dobiva sve potrebne podatke kako bi se »uživio« u nedavne događaje oko privatno-javnih partnerstava, sukoba i prosvjeda kroz kratke studije slučaja, te se naposljetku daje kratka znanstvena tipologija pojedinih aspekata tranzicije koje autorica ocjenjuje problematičnim pokazateljem demokratskog deficita u ime napretka i kapitala. Autorica se ne libi pokazati i argumentirati svoju poziciju, svoju ideološku pozadinu, ne »skriva« se iza vrijednosno neutralnog znanstvenog diskursa, već kroz znanstveni diskurs argumentira zašto su neka ponašanja problematična i nemoderna, tj. u odstupanju od naprednijih država Europe i svijeta. S obzirom na to da većina tekstova nisu znanstveni produkti, već su kolumne, pisma ili tekstovi objavljeni u časopisima i internetskim stranicama, obiluju slikovitim rječnikom, pa čak i uvredama nauštrb »drugih«, onih koji uzurpiraju javni prostor. Na taj način autorica pokazuje da je dio procesa, da nije samo pasivni promatrač, te da je se kao građanku i kao sociologinju ti procesi itekako tiču. Autorica ne može samo promatrati kako se javni prostor uzurpira i kako se institucijama manipulira u nečijem interesu. Knjiga je svjedočanstvo jedne znanstvenice, sociologinje i javne intelektualke, a kako i sama kaže, samo je uvod u širu

znanstvenu analizu i sistematizaciju procesa u kojima je i sama sudjelovala. S obzirom na tu konstataciju, zasigurno možemo očekivati nastavak kroz dublju i širu analizu na temu problematika načelih u ovoj knjizi.